

JUVAN SESZTALOV

A kőkorszakból a XX. századba

Amikor világra jöttem, szüleim megesküdték: a tajga szent titkait megőrzik, senkinek sem árulják el. Én sem fecseghetek összevissza. De én mese-mondó vagyok: a jogot arra, hogy a mi varázslatos világunkról beszélhessek, szent állatunktól, magától a medvétől kaptam. Ha én hazudni fogok — lesújt rám a nehéz medvemancs! Ha nem azt a hűrt pendítem meg, amit kell — az őserdő becsalogat az áthatolhatatlan sűrűségbe, és többé nem ereszt el! Ha a megengedettnél többet mondok — menten agyonvág tüzes nyilaival a villám.

*

*Az égre, a földre, a tűzre, a vízre
Esküszöm:
Temessen maga alá az ég,
Csapjon össze fölöttem a víz,
Nyeljen el nyomtalanul a föld,
Hamvasszon el a lobogó tűz,
Ne lássam az aranyló nappali fényt,
Veszítsem el őseim hitét,
Ne örülhessek a játszi halaknak,
És örök homály és sötétség boruljon rám,
Ha nektek nem az igazat mondanám.
Az égre, a földre, a tűzre, a vízre
Esküszöm!*

(Varga Mihályné fordítása)

*

Nézem apámat, nézem kék szemét, göndör haját, s miközben gyönyörködöm mozdulataiban, hogy milyen ügyesen és mekkora szakértelemmel válogatja a hálóba került halat, vagy hallgatom a legendákat, amelyeket róla költöttek, róla, az élő emberről, a kommunistáról, az első manysi kolhozok létrehozójáról, akaratlanul is elgondolkozom: tulajdonképpen ki vagyok én?

Amikor elbűvölnek a téli éjszakányi hosszúságú mesék, és az ősi dalokban hirtelen szíven ütnek az ilyen sorok

*Meghalunk, itthagyjuk ezt a földet,
Nemsoká végleg kipusztulunk,*

elgondolkodom: mi, manysik, tulajdonképpen kik vagyunk?

* Részletek a költő „Pogány poéma” (1971), „A tajgai játékok meséi” és „Evezredeken át” (1974) című, oroszul megjelent műveiből.

Akár a burját sztyeppén járok, akár Novgorod földjén, akár Julianus barát Gellért-hegyi kőszobrával beszélgetek a Duna partján, mindenütt elgondolkodtat a népek sorsa.

Julianus...

Kókarja az Urál felé mutat.

Beszélgetünk.

„Mi, magyarok, onnan jöttünk — mondja ő. — Én erről már a XIII. században meggyőződtem, amikor próbáltam az őshazát fölkeresni. Rokontörzseket találtam ott, nyelvük érthető volt. Az Urálban ugorok éltek...

Ám keletről hirtelen fekete szél kerekedett, és a föld szépséges arcán fekete felhők suhantak végig. Útjukban mindent elsöpörtek, kő kövön nem maradt meg...

Magyarországot is fenyegették ezek a felhők. A magas hegyek visszatartották őket, de a dallamos, rokon hangzású uráli beszédnek úgy hírlik, örökre vége...” — mondja Julianus kőshajjal.

Én manysi nyelven szálltam vitába vele. Az ismerős hangokra szemöldöke tágra nyílt, mintha azt kérdezné: hogyan tudtal az évszázadokkal megbirkózni?

„Néptelen falvainkban csak egér marad” — szakadt ki valamelyik régi ősöm meggyötört szívéből ez a jajkiáltás. No de én talán egér vagyok? Nem! Én ember vagyok! Következésképpen mégiscsak megmaradtam, túléltem a bajt. Úgy látszik, őseim erősen hitték, hogy nem tarthat örökké a fagy, hogy egyszer majd új fény gyúl fölöttünk, egy meleget árasztó, bőséget hozó, tündöklő fény. És meghátrál a sötétség. És az emberek testvérek lesznek.

Csakis ezzel az erős hittel magyarázhatom, hogy asszonyaink nyírkéreg bölcsőkebe bugyolált kicsinyeiket a hátukra vették, és elindultak a mocsarak felé, oda, ahová senki sem tudná követni őket. És ott kezdtek új életet.

Ki tudja, hányszor haltam meg így, és hányszor születtem újra a mocsarak között, ám az asszonyok csak vittek a hátukon, és egyre vittek, mert hitték, hogy egyszer fölragyog az a fény, és én megszólalok, fölmutatom őseim szívét, és ezt a pogány vallomást hallani fogja az egész világ.

*

Ülünk a tűz körül. Az embereknek — a világ bármely részén éljenek is — nagyon nagy szükségük van arra, hogy időnként együtt, egy tűz mellett elüldögéljenek, és megosszák egymás között a meleget, a gondolatokat és a tudást.

*

A tűz — talány. A tűz — varázslat, mese. Pattog — és nem haragszik. Pattog — és mesél. Sok-sok meséje van. Arról, hogy hogyan keletkezett a föld és rajta az ember. Hogyan jelentek meg a ragadozó vadak, a szárnyas madarak és a folyókban a játékos halak. Hogyan képződött a kőolaj, amelyet a mi vidékünkön találtak meg a geológusok. Az ember már régóta álmodozik arról, hogy az ég és a föld titkait megfejtthesse...

Mindent tud ez a tajgai tűz, nélküle nem élhet meg az ember. Repül a pásztor a gyors lábú szarvasokon — de a gyorsaság nem melegíti föl. A fagy egyre erősebben veri béklyóba testét és lelkét. Csak a nagy fák védőszárnyai alatt gyújtott tábortűz és a forró tea térítheti magához, csak ez adhatja vissza a lelkét, csak ez röpítheti gondolatát nyílnál is sebesebben a mese világába.

*

Tudjátok-e, hogy melyik a legszebb mese a világon? A föld — amelyen a

bölcsönk ringott. Az anyánk hangja — amely ott susog és hajladozik a fűben. A gyermekkorunk — amely sohasem ismétlődhet meg többé.

*

Mi valamennyien a tajgában születünk, és valamennyien nyírkéreg bölcsőben ringatóztunk. És valamennyien egy és ugyanarról gondolkodunk: népünk múltjáról, jelenéről és jövőjéről...

*

A manysi nép — részecskéje az emberiségnek. És lehetséges, hogy az emberiség történetének egyik ősi lapja, amely csodával határos módon menekült meg a pusztulástól.

*

Kezdetben voltak a kőkorszaki mesék és a találás kérdések. És ezekből a naiv, keresetlen talányokból olyan művészet fakadhat, amire igen nagy szükségük van az embereknek.

*

Azt mondják, a vogulok valamikor nem északon, hanem déli tájakon éltek. Melegen sütött le rájuk a nap, éjjel pedig a hold világított nekik. De egyszer csak megjelentek a menkvek. Nem selymet és szöveteket hoztak, nem vasfazékkal és üveggyöngyökkel, hanem begörbített kardokkal és éles fejszével jöttek. Mindenkit lekaszaboltak. Sem a gyerekeket, sem az öregeket nem kímélték.

Csak egy leány maradt életben, az is véletlenül. Csónakba ült és evezni kezdett. Vitte, vitte az ár. Sokáig vitte, mígnem ahhoz a folyóhoz ért, ahol mi élünk most. Ekkor evezőlapátjait keresztbe fordította csónakján és elengedte. Az evezőkről kristálytisza, átlátszó gyöngycseppekben folyt le a víz. A gyöngycseppek sokáig hulltak, hulltak, hulltak, mintha könnycseppek lettek volna.

Ekkor arany fülbevalóját lecsatolta és vízbe dobta a leány. A víz gyűrűzni kezdett, aranszínű karikák csillogtak benne.

És így fohászzkodott:

*Kő-ország hősnője-istennője,
Vas-ország hősnője-istennője,
Övezz föl lelkeddel és erőddel!
Legyen ez a lélek kemény, mint a kő!
És érthetetlen az ellenségnek!*

(Varga Mihályné fordítása)

Az evezőre hajtotta fejét, és álomba szenderült. Amikor fölébredt, homokos partot látott maga előtt. Csónakja már nem a vízen ringatózott, hanem a parton állt. Itt nem voltak vérnyomok, itt csönd volt, szinte félelmetes csönd körös-körül. És akkor elhatározta, hogy saját nevetésével, gyermekei és unokái nevetésével meg fogja törni ezt a csendet. Így kezdett új életet a tajgai folyó partján. Így rakta le alapját egy új nemzetségnek.

Az utódok hősnőnek, istennőnek nevezték el. Mindmáig tisztelik. Tiszteletére az arany homokon minden tavasszal illatos tüzet raknak.

*

Az Ob — akár a tenger. Nyaranta, mikor itt hatalmas víztömegek kergetik egymást, a parttalan folyó mintha összeölelkezne a magas éggel. Ónos-

kék tengerében csak a kiálló sárgászöld fűzfaszigetek körül csobog a víz, fölöt-
tük vadkacsarajok húznak el, gúnár gágog, bűvármadár sóhajtása száll. Ami-
kor a szél elül, nem a hószárnyú hullámok repülnek, hanem a sirályhadak.
Mikor meg felsüvölt a szél, a folyó dorombolni és dalolni kezd.

*

Gyermekkorom folyója, Ob... Számomra itt minden különös értelemmel
telítődik. A csobogó hullámok szinte énekelnek. Bölcsődalokat énekelnek, va-
lami soha nem hallott dologról suttognak nekem. A szellő, mint kölyökkorom-
ban, fölborzolja a hajamat, mellemnek lökődik, simogatja az arcomat, és a
vízre hajló, fehérbe öltözött zelnicebokrokrol s a gyantástörzsű cédrusról me-
sél... És újra regéket és legendákat hömpölyögtet hátán az Ob — ez a csodá-
latos nagy mesemondó...

*

Élni a tajgán nem egyszerű. Kevés az ember. Sok a fa, sok a vad, és szel-
lemek tanyáznak az őserdőben. A tajga élete ugyanolyan, mint a manysiké.
Öröktől fogva jó és rossz szellemek csatáznak benne. És ezek a szellemek
ugyanúgy halásznak, vadásznak, házasodnak és elválnak, gyermeket szülnek,
örülnek, szeretnek, szenvednek, mint az ember.

A tajga meséiben az emberek és a szellemek egyformán gondolkodnak.
Talán ez az oka annak, hogy időnként mintha összerosodnának a történetek
és szereplőik. Előfordul, hogy Míszné, az erdei istennő egy vadászhoz megy
férjhez, a bozontos medve pedig egy falusi leányt vesz feleségül...

De a mondák és regék az életet tükrözik, az emberről szólnak.

Hogy ez mennyire így van, ezt a medveünnep is bizonyítja. Itt a mi összes
mítoszaink és legendáink életre kelnek, muzsika szól, s az emberek mámorító
táncba feledkeznek.

Magam is részt vettem egy medveünnepség-sorozaton. Lehet, hogy utol-
jára. És most gondolkodom, gondolkodom és egyre csak gondolkodom...

Micsoda a medve? Nem, korántsem közönséges állat. Számunkra ő — a
tajga hatalmas szelleme. Valamikor nem a földön, hanem a hetedik menny-
országban élt.

Őnök természetesen ezt nem értik, nem érthetik. Én sem értem. Hogyan
történhetett, hogy az égben a medve az Isten fia volt, a földön pedig esztelen,
gonosz vadállattá változott? Hogy lehet az, hogy az égen selyempuha fekhelyen
hempergőzött, és mégis halálos unalom fogta el? Miért törte magát, hogy
lejöhessen a földre? És megtalálta-e itt a boldogságot? Vagy talán az az
ünneplés a legfőbb jutalma, amellyel mi, manysik megtiszteljük? Az az ünnep,
amelyen az emberek istenekké válnak s az istenek közönséges vidám embe-
rekké? Talán azért ereszkedett le a medve a földre, hogy láthassa ezt az ünne-
pet, ahol átszellemül az ember, megvilágosodik az elme és ihlettől forrósodik
a szív?...

*

A Nemzetiségügyi Népbiztosság elhatározta, hogy az 1923-as moszkvai
mezőgazdasági kiállításra meghív legalább *egy* írástudó hantit. A tobolszki
járási végrehajtó bizottság azonban Moszkvának így válaszolt: „Nincs írástudó
a hantik között.”

*

Szülő asszonyaink sokáig nem ismerték a kórházat és az orvost. Valóság-
gal esemény volt, amikor Osztyerova — a manysi nép történetében először —
gyermekét a kórház szülészeti osztályán szülte meg.

A vogul asszonyok egész csoportjai gyülekeztek a kórház körül, be-beku-

kucskáltak az ablakon át, sóhajtoztak, traccsoltak. Amikor Osztyerova egy idő múlva elhagyta a kórházat, teljes épségben, tiszta fehérbe öltöztetett gyermekével a karján, fogadására összegyűlt az egész falu. Körülvették, alaposan szemügyre vették, töviről hegyire kikérdezték.

Ez 1935. október 25-én történt. Nagy esemény volt. Majdnem történelmi esemény. Az újságok is írtak róla.

*

Észak kis népeinek életmódja és kultúrája azóta gyökeresen megváltozott. A nyenyecék és a hantik ma már takaros házakban élnek, megszokták a vilányt, az újságokat és folyóiratokat, a rádiót és a televíziót. S a szülők gyermekeiket ma már önként hozzák az internátusba.

*

Az 1970-es év adatai szerint... a Hanti-Manyszijszki vogul-osztják nemzetiségi körzet lakosságának már 99,7 százaléka volt írástudó.

*

Az északi fény embere megbarátkozott a könyvvel. Ennek köszönhető, hogy lelkivilága fantasztikusan rövid idő alatt megtisztult a kőkorszak pogány babonáitól, és érdeklődéssel fordult a világkultúra kincsei felé.

A könyvet a tajgára és a tundrára az orosz tanító hozta.

Bármilyen mesebeli gazdagsággal is vakítaná el képzeletünket a még nem egészen föltárt északi föld, a legnagyobb csoda mégis az orosz tanító által művelt csoda marad.

*

A messzi Északnak sok-sok varázslója volt, de közöttük az orosz tanítónő a legnagyobb, legerősebb. Ő, ti csodatévő jó szellemeink és istennőink! Ti, akik sokan voltatok, ti, akik szívetek melegét, életek legjobb éveit odaajándékoztátok a zord Észak jövődó dalnokainak és építőinek! Mi hozott benneteket erre a mostoha tájra, a hihetetlenül nehéz életkörülmények közé? Miféle lelki-erő táplálta benneteket a fizikai erőt, mi az, ami képessé tett titeket arra, hogy nem egy és nem két évig helytálljatok a sarkvidéki éjszakák és viharok világában?

*

Mindannyiunknak nehéz volt. A tanítóknak csakúgy, mint a tanulóknak, a tanítványok csaknem valamennyien írástudatlanok voltak. De hamarosan elsajátították az írás-olvasás tudományát, és segítői lettek tanítóiknak az első nemzetiségi tankönyvek, ábécék és szótárak összeállításában.

Különösen termékeny munka folyt az Északi Népek Főiskoláján, amelyet 1930-ban alapítottak, és amely később a Herzen nevet viselő leningrádi pedagógiai főiskola északi tagozata lett.

*

Észak nemzetiségeinek felsőfokú szakemberképzésében Leningrád felbecsülhetetlen szerepet játszott. Az első 19 fiatalember 1925-ben érkezett ide.

Hantik és manysik, nyenyecék és nanajok, evenkek és csukcsok, jukagirok és lappok. Mi várt rájuk? Néhány éven belül kellett több ezredévvél előbbre lépniük. A magastörzsű fák és a pajkos tűz iránti szent érzelmeiket megőrizve el kellett ismerniük egy új szellem, a könyv hatalmát. Így is történt.

A városban, amely azokban az időkben vette föl Lenin nevét, a tajga és a tundra tegnap még iskolázatlan fiai mintha újjászülettek volna. Nem, nem felejtették el a tüzet és az élő fákat, de a könyv új, másfajta vadászösztönt is ébresztett bennük.

A könyv lapja olyan, mint a hó. A betűk — akár a nyomok. Kinek a nyomai lehetnek ezek? Nem, nem a vadéi! Gondolatok jártak ezen a lapon. Gondolatok hagytak nyomokat ezen a lapon.

A vadak lehetnek nagyok és kicsik, értékesek és haszontalanok. Mind-egyik hagy nyomot maga után. De gazdag zsákmányhoz nem mind vezet. Nagy vad nyomában járni veszélyes és nehéz. De ez élvezetes, kalandos dolog. És hatalmas erőfeszítéssel, szenvedélyesen űzi a vadász a nagy vadat, hogy a gazdag zsákmány az övé legyen.

A lap olyan, mint a hó. A betűk — akár a nyomok. Ha gondolatok jártak ezen a lapon, akkor milyenek: nagyok vagy törpék, jók vagy gonoszak, kérész életűek vagy pedig örökkévalók?!

Mi északiak vadászszenvedéllyel űztük a könyvet, a gondolat nyomát.

Kezdetben a leningrádi egyetem munkásfakultásán tanultunk. „Az északi népek munkásfakultása — páratlan csoda” — mondogatta Anatolij Vasziljevics Lunacsarszkij. Patrónusaink hírneves tudósok voltak, olyanok, mint például Bogoraz-Tán, aki még száműzetése idején tanulmányozhatta az északi népek, főleg a csukcsok életét, nyelvét, szokásait.

*

Diák... Északon ez a szó sokáig újnak tűnt, szokatlannak. Nem azonnal értették meg a szüleim sem. Amikor kérdezték az apámtól, hogy hol tanul a fia, így válaszolgatott: „Az alkotmányban.” Az alkotmányt eszével és szívével egyaránt befogadta. Vele kapcsolta össze mindazt, ami számára a legdrágább volt.

Leningrád megismertetett engem a nanájokkal, eszkimókkal, szelkupokkal és csukcsokkal, tunguzokkal és lappokkal. Sok barátot szereztem ott. Egy épületben éltünk és tanultunk. A tunguz olyan, mint a manysi vagy mint a nyenec. Leningrád egyetlen családdá forrasztott bennünket...

*

Aztán Puskin és Blok is eljött hozzám. Olvastam őket, és úgy rémlett, mintha rólam lenne szó. Mintha nem ők, hanem én gondolkodtam, szenvedtem, szerettem, örültem, daloltam volna. Én ugyanolyan vagyok, mint ők, ember vagyok. Nekem is van szívem. És mi lenne, ha hallgatnék a szívemre? Én Észak fia vagyok, olyan gondolatok támadnak bennem, amilyenek nem támadnak talán senki másban. Mi történne, ha papírra vetném őket? És ez a papír talán kis népem nyelvén is megszólalna? Mint Puskin orosz, Tárász Sevcsenko ukrán és Jakub Kolasz belorusz nyelven?

Milyen nyelven fejezhetném ki érzéseimet? Még sohasem hallottam szavalni manysi költőt és manysi verset. És ha népem nyelve olyan szegényes, hogy századunk emberének bonyolult és sokrétű lelkivilágát nem tudná kifejezni?

A főiskolán előadásokat hallgattam a manysi nyelvről. Alekszej Nyikolajevics Balangyin tartotta őket, egy orosz ember, aki jól ismerte a tajgai vadászok nyelvét. Ő, aki a manysi nyelv kutatója, sok tankönyv és más kiadvány összeállítója és szerkesztője, valamint az északkutatók megszállottja volt, őseink nyelvének alkotó továbbfejlesztésére serkentett minket.

Verseket kezdtem írni manysi nyelven. Rímekekre találtam. Nem is kevés akadt. Mint bármelyik nyelvben. Ha érzéseink és gondolataink vannak, akkor

bármelyik, még a legkisebb nyelv is élővé és erőssé válik. Furcsa, de így van: csak Leningrádban, távol a szülőföldtől tanultam meg érteni és érezni kis népem nyelvének szépségét és lehetőségeit. Valószínűleg ez nem történt volna meg, ha nem lett volna rám olyan serkentő hatással maga az orosz nyelv.

Az első ábécékönyv, az első tankönyv, az első szótár. Az első disszertációvédelem, az első rajz, az első elbeszélés, az első verseskötet. Az első tudós, az első művész, az első író. A Kola-félszigettől Szahalinig terjedő Észak népeinek ezek a kincsei mind Leningrádban születtek meg.

*

Gazdag vidék a miénk. Messze földön híres a szoszvai hering és lazac, cobolyaink és mókusaink selyempuha, aranyló prémje, őserdeinkben medve brummog, és szarvasok legelésznek. És most feltárta új kincseit is: fekete aranyát — a kőolajat, és kék aranyát — a földgázt. [...]

A Szovjetunióban föltárt gáztartaléknak több mint a fele a mi vidékünkön, a tyumeni körzetben található.

Vajon a földgázkitermelés és a kőolajipar fejlődése nem fogja-e veszedelembé sodorni egész természeti világunkat? Nem homályosítja-e el látásunkat tulajdon nagyságunk, hatalmunk, büszkeségünk? Nem bontjuk-e meg a természet egyensúlyát? Gondolunk-e utódainkra? Nem fogunk-e megfélemlíteni róluk?

*

A vad az erdőben szaladgál, a hal a folyóban úszkál, a kommunista az emberek között érzi jól magát.

Vad nélkül nem élhetünk: lábunk elvesztené a siléct, látásunk az élességet, nem lenne mire vadászni. Unalmas lenne.

Hal nélkül nem élhetünk: ha nem csobognának a vízben a halak, hallásunk meggyengülne, táncuk nélkül befagynának, holtta merevednének a folyók. És az ember meg lenne fosztva a halászat örömétől. Unalmas lenne.

A kommunisták nélkül szintén nem élhetünk, én így gondolom. Hogyan is élhetne fej nélkül az ember?! A kommunista a fej. Ahhoz, hogy igaz és szép legyen az élet, világos feje van szükség.

Bőségben ontja a mi Északunk a föld zsírját — a fekete kőolajat. Csak nehogy kilocsogtassuk, nehogy zavarossá váljanak tőle a patakok és a folyók. Északon tiszta, világos feje van szükség.

Bőségben ontja a mi Északunk a föld szellemét — a forró gázfelhőket. Csak nehogy megmérgezzék az érdeinket, nehogy elsőtítsék a napot és az eget. A mi Északunkon tiszta, világos feje van szükség.

*

Szülőföldem! Melyik a legszebb dalod? Tajgám! Melyik a legszebb meséd? — Az én dalom a kőolaj. Az én mesém a földáz. Az én találós kérdésem saját magam vagyok — válaszolta a tajga, ügyet sem vetve a fölötte kigyúlt, vörösen villózó északi fényre.

Nem faggattam tovább, hiszen már a bonyolult huszadik század második felébe léptünk. Az emberek hősök voltak, meghódították a természetet és a világot is. Gondoltam, inkább körülnézek és hallgatózom.

A jejes föld évszázados álmából fölébredt, magához tért. Fölhevülten, szaporán lélegzett, őserdőbundáját kezdte levetni magáról, és helyette utak, olaj- és gázvezetékek acélszalagjaival övezte magát. Döngött a rajta végigszárguló újnomád vaspataktól. Örömmel tűzte föl városokkal kirakott ékes nyakláncát, szemében boldog, új tüzek ragyogtak... És a hősök jöttek, jöttek és jöttek egymás után. Jöttek a fagyba, a hóviharba, a forróságba. Átverekedtek magu-

kat őserdőkön, mocsáron, ingoványon és csupasz tundrán, s csak jöttek és jöttek egymás után... Magam is köztük voltam. Hős voltam én is. És megsüketültem a vas zúgásától: már nem mindent hallottam meg. És szemeim elhomályosultak a fényes ragyogástól: már nem mindent láthattam meg. És acélmadár repített, lehagytam a sebesen száguldó időt, és nem érzékeltem a föld mozgását...

Egyszer azonban sírás ütötte meg a fülem, olyasfajta sírás, amelyet önök nem hallhattak:

Káááá-jo! Káááá-jo! Káááá-jo!
Emberek!
Káááá-jo! Káááá-jo! Káááá-jo!
Emberek!
Ha még nem süketültetek meg
az élettől, mely vasmadárként süvít,
hallgassatok meg engem.
Káááá-jo! Káááá-jo! Káááá-jo!

Egy névtelen folyócska forrásvidékén hallottam meg ezt a sírást, ahol buldózer egyengette és készítette elő a talajt az olajmunkások új barakkjai számára, és vezetője egy szarvaslábban álló, félig összedőlt kunyhót pillantott meg. A kunyhót az évszázados fák között elrejtett kifeszített számszerijak, meg a tisztás körül fölállított bálványok őrizték... A buldózer kezelője némileg meglepődve szedegette ki a kunyhóból egymás után a különböző tárgyakat. Sok minden volt itt: megfeketedett fakardok és nyílveszők fából, rongyfoszlányok, állatbőrök, nyirkéregmaszkok, ezüst- és aranyérmék, rejtélyes mintázatú réz amulettek, nyakláncok, pengék, és végül egy furcsa vogul baba, arannyal és ezüsttel kivarrt színes posztóruhában és cobolyprémsapkával a fején.

A buldozerista mindezeket a számára érthetetlen kacatokat hanyag és kissé utálkozó mozdulattal a hóba lökte. És csodálkozva egyesek műveletlenségén és barbárságán, hangosan elnevette magát. Én pedig újra meghallottam a sírást:

Káááá-jo! Káááá-jo! Káááá-jo! [...]

És gondolkodóba estem. Vajon ez nem az a bálvány-e, amelyhez az én nagyapám és dédnagyapám imádkozott? És nem az a bálvány-e ez, amelytől úgy féltem, szinte reszkettem gyermekkoromban? [...]

A manysik a bálványhoz vezető ösvényeket lassanként elfelejtik. Lehetséges azonban, hogy bennünk még nem halt meg a bálvány? Hiszen, ha ember képében is, leborultunk egy másik bálvány lábai elé. Hogyan történhetett ez? [...]

Igen, ez ugyanaz a bálvány, amelynek hódoltak az őseim, és áldozatokat mutattak be neki. [...]

A fölriasztott tajga dalolt, vicsorgott, nyögött... Nehéz volt megkülönböztetnem az énekesmadarak hangját a vadállatok morgásától, a fejszecsattogástól és a buldózerek bögésétől...

*

Bizonyára nehéz volt régen az élet. És nem véletlenül született az ősrégi vogul imádság, a Fohász. Sokhúrú hangszerén Potyopka most panaszosan, hangjában sirással küszködve adja elő:

*Cobolyprém-puha fohászunkkal
ugyan kihez fohászunkodjunk?
Nap-forgató Világúr Férfiú!*

*Hópihe-hulló figyelmeddel figyelmezz!
Atyáinktól örökölt
hét embernek elég ezüst edényünket
a sirály ellopta!
Hitvány emberfiak,
hogy kerítsük elő?
Hét éjen keressük,
hétszer meg nem leljük.
Lehulló hópihe-szellem,
leszálló hópihe-szellem,
emberházunk belsejében
bárcsak megjelenél!
Sűrű sirással sirunk!
Esedezéssel esdünk!
A tolvaj sirályt ha megfogod,
éjjel megháláljuk,
nappal megháláljuk!
Ha kéred, áldozunk,
ha kéred, hódolunk,
lábaidhoz hullunk,
féregként fetrengünk.
Könyörgünk, segíts nekünk!
Fogd el a tolvaj sirályt!*

(Bede Anna fordítása)

Miről szól ez a fohász? Megérti-e az önfeledt játékaiba merülő vidám és boldog gyermekcsereg? Ők már iskolába járnak. Dalaik vidámak. Az internátusban egész télen át jó meleg van. És micsoda ízletes koszt! Este meg filmvetítés. Nagyszerű, izgalmas filmek. Vajon akadna-e köztük egy is, aki a mozit felcserélné holmi medveünnepre, amelyet az öregek tartanak még olykor isten háta mögötti falvaikban?

Vajon megértheti-e ezt a fohászt a fiatal halász, aki egymaga négy ötéves tervet teljesített 5 év alatt, ... s motorcsónakján a szélnél is sebesebben száguldozik? ... Minek neki a fohász?

Nyög a sokhúrú hangszer Potyopka kezében, és nyög maga Potyopka is. És olyan átéléssel, hogy nehéz megállapítani: előadóművész-e vagy sámán. Ő, aki húros hangszerével fesztiválokra utazik, szovjet dalokat ad elő, és kitűnő színész hírében áll, ezúttal igazi sámán! A fiatalok általában kinevetik, mulatnak rajta. De most még ők is elcsendesedtek — megragadta őket a dal. Potyopkánál jobban már senki sem tudja mindezt. Hallgatják a fiúk és lányok a mesebeli régmúlt legendáit és elcsodálkoznak: hogy van az, hogy ezen a vidám műsoros esten olyan sok az imádság és a sírás? Hát létezhet az, hogy régen valóban olyan sötét és vigasztalan volt minden, mint ebben az imádságban?

Nyög a sokhúrú hangszer és nyög Potyopka is. A fiatal vadász pedig ül, és mosolyog a bajsza alatt ... Ő már nem gyalogol sokszáz kilométert ... nem húzza maga után a szánt, ... helikopter repíti ide-oda, megélhetése biztosítva van, még alkudoznia sem kell a prémeladásnál, mindennek szabott ára van ... Minek neki a fohász?

És minek a fohász a pásztoroknak? A szovhoz pásztorainak? A traktoristáknak és a fejnőknek? Már a legeludogottabb falvakban is ég a villany, ... az üzletekben vásárolhatnak mindent — lisztet és kenyeret, cukrot és olajat, gyufát és bort, gumicsizmát és titokzatos mintájú színes szöveteket, még alma is van, amit az öregek azelőtt egyáltalán nem ismertek.

Minek a fohász a mi embereinknek, ha az üzletek pultjai soha nem üresek?

Minek a fohász, ha Észak emberét odahaza... bőséggel terített asztal várja?

De akkor meg miért sírdogál Janig-ekva, a sarokban ülő öregasszony? Talán megháborodott? Vagy talán szégyelli, hogy Potyopka ilyen furcsa dalokat ad elő egy egészen más, egy boldog korban? Vagy a múlt jutott eszébe talán? Janig-ekva nem emlékszik rá, hogy mikor született, azt sem tudja, hogy most hány éves lehet. Lehet, hogy száz. De lehetséges, hogy annál is több. Csak azt tudja, hogy élt a földön valami cár. Meg még egy másik cárra is emlékszik — ezt éhségnek hívták. Alighogy megjelent ez a cár a tajgai falvacskákban — a tálak minden házban egyszerre üresek lettek. A gyermekek sírtak, a kutyák félelmetes vonításba kezdtek. A fagyos föld alig tudta befogadni a halottakat. Egész telpülések, egész falvak pusztultak ki, elárvult, temetői csendbe borult a táj.

*

Feszülten figyelnek a fiatalok. És gondolkodnak. Életük messzire kanyarodott a több ezer éves mondáktól, legendáktól. Ám ezekben a dalokban, mondákban és legendákban őseik hangja szól, annak az életnek a visszhangja, melynek nyoma sem maradt. De ebből a mesevilágból is sarjadhat és táplálkozhat egy olyan új művészet, amelyet már az új emberek fognak létrehozni.

*

Valamikor régen vogul őseim még így daloltak:

*Meghalunk, itthagyjuk ezt a földet,
Nemsoká végleg kipusztulunk...
Csónakjaink mint koporsók
Elrohadnak a parti fövenyen,
És néptelen falvainkban
Csak egér marad...*

(Varga Mihályné fordítása)

A léleknek ezt a sikolyát maga az élet szülte. A mérhetetlenül sötét és bánatos élet. Az emberek nem tudtak, nem akartak szótlánul megválni az élettől, dalaik szomorú melódiáiba beleszótták ezt az agyongyötört lelkükből feltörő sikolyt.

És ha a mai Észak költőinek dalaiban sok a fény és a nap, ez egyáltalán nem véletlen. A hosszúra nyúlt sarkvidéki éjszaka után a nap megjelenése — valóban csoda.

Megszületik a gyermek, és nőni kezd. Szeme mohón a világra tapad. Mindenre rácsodálkozik: a csörgedező patakra, a repülő vadkacsákra, az iramló szarvasokra. De az északi népek történetének évezredei alatt ez az első olyan gyermeki rácsodálkozás, az első olyan önfelédtt öröm és elragadtatás, amelyet már nem sötétít el az élet szörnyűsége, az apák és nagyapák keserves élettapasztalata. A lenini életfilozófia mindannyiunknak szárnyakat adott, Észak dalnoka most új dalba fog. Hallgassák meg az evenk Alitet Nyemtuskin dalait, gondolkodjanak el az evenk Vaszilij Lebegyev reményt sugárzó mély gondolatain, olvassák figyelmesen a csukcs költő, Antonyina Kimitval verseit, melyek az északi nő lelki világát rajzolják ki teljes díszben, üldögéljenek el kissé a jukagir Arulo Ado tüze mellett — és önök sok mindent megértenek.

Az Auróra ágyúlövése óta eltelt néhány évtized számunkra évezredekkel fölért...

VARGA ZSUZSANNA fordítása